

DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.7>

УДК 37.014(438)

Світлана Сисоєва

<https://orcid.org/0000-0003-2499-732X>

доктор педагогічних, професор,

дійсний член (академік)

Національної академії педагогічних наук України,

академік-секретар

Відділення філософії освіти,

загальної та дошкільної педагогіки НАПН України,

вул. Січових Стрільців, 52-А, 04053 Київ, Україна,

s.sysoieva@kubg.edu.ua

ПЕДАГОГІКА ПОГРАНИЧЧЯ В НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ДИСКУРСІ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті розглянуто ключові положення багаторічного досвіду Республіки Польща щодо розвитку педагогіки пограниччя, вирішення освітніх проблем дітей та молоді в цих регіонах, утвердження національної ідентичності громадян пограничних територій. Показано, що в Республіці Польща упродовж останніх років розвивається педагогіка пограниччя як складова міжкультурної педагогіки. Передумовою розвитку педагогіки пограниччя в Республіці Польща стало розширення досліджень з проблем полікультурної і міжкультурної освіти, значна увага до культурологічних проблем навчання і виховання. Порівняння педагогічних досліджень, присвячених розгляду культурологічних проблем освіти, що здійснювали українські та польські вчені, доводить, що в Польщі науковці розмежовують зміст понять полікультурної та міжкультурної освіти. Підкреслено, що, приділяючи значну увагу розвитку міжкультурної освіти, польські дослідники підкреслюють необхідність збереження та розвитку національної самосвідомості, оскільки участь у полікультурному світі вимагає сильного та свідомого почуття власної ідентичності. Пограниччя розглядається польськими ученими не тільки як певний простір, але й як стан свідомості. У педагогічному контексті базовим поняттям педагогіки пограниччя є людина, яка живе на пограниччі, її статус, особистісні риси та спосіб соціального функціонування. Вивчення людини пограниччя має не тільки пізнавальний і діагностичний вимір, а й освітній. Розуміння людини, яка живе на пограниччі, її інтересів і потреб, її багатовимірної ідентичності дає можливість створити оптимальні освітні умови, спрямовані на підтримку індивідуального розвитку молоді особистості, формування найнеобхідніших суспільних кореляцій з урахуванням і використанням специфічних можливостей, які існують у різноманітному етнічному й культурному просторі, що охоплює територію власної країни й тієї, яка знаходиться за межами кордону.

Ключові слова: людина пограниччя, національна ідентичність, національна свідомість, пограниччя, полікультурна і міжкультурна освіта.

ВСТУП

Актуальність і мотивація дослідження виховних проблем на пограниччі України. Розглянемо мотиви дослідження освітніх і виховних проблем пограниччя України в контексті сучасних реалій.

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України змінила наше життя і спонукала замислитися над тими освітніми проблемами, на які раніше зверталось недостатньо уваги. Однією з таких проблем є освіта й виховання дітей і молоді, які проживають в умовах пограниччя.

Актуальність означеної проблеми в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення України визначається тим, що через своє географічне розташування та історичні чинники, що впливали на розвиток, наша країна має складну пограничну

структуру (Сисоєва, 2020, с. 54–56). Україна є найбільшою в Центрально-Східній Європі та межує з сімома державами: Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією, Молдовою, росією і білоруссю. Із 27-ми регіонів України, включаючи тимчасово окуповані АР Крим і Севастополь, 16 регіонів межують із іноземними державами. Протяжність українського кордону становить біля 7 тис. кілометрів, із них 2295 км є межею із росією. На сухопутну ділянку кордону припадає майже 5700 км. Нагадаємо, що після початку російської агресії 24 лютого 2022 р. майже 21% території України окуповано.

Наведені цифри переконливо свідчать, що соціально-економічні, національно-патріотичні та політичні аспекти життєдіяльності пограничних територій України (пограниччя) мають вагоме значення для країни в цілому.

Пограниччя України завжди було важливою темою для сфери державного управління, національної безпеки та міжнародних відносин. У своїй монографії «Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір» О. Рафальський (2018) на основі аналізу спрямованості наукових досліджень та практики українського державотворення перших років незалежності України виокремлює основні напрями розвитку політичної нації в її етнополітичному вимірі. Серед них ті, що були спрямовані на розроблення важливих рішень у міжнаціональній сфері й механізмів їх реалізації, особливо – у політико-правовій площині. Зокрема, автор визначає і напрям, пов'язаний із освітніми проблемами, які набувають значної актуальності на пограниччі.

Необхідно підкреслити, що терміни «пограниччя» і «прикордоння» часто вживаються як синоніми. Однак смислове наповнення цих термінів різне. Прикордоння, як зазначає Я. Верменич (2021), є поняттям політико-географічним; здебільшого ним позначають вузьку (від 5 до 100 км) смугу обабіч кордону. Пограниччя — не стільки географічне, скільки *історико-культурне поняття*. Ним визначаються регіони різних розмірів, які внаслідок свого близького до кордону розташування виступають ареалами перетину різних політичних, культурних, релігійних та інших впливів і міжетнічних контактів. Тією чи іншою мірою кожен такий регіон продукує і артикулює власну ідентичність, відмінну від тих, які мимоволі «схрещуються» (с. 55–70).

Проблеми пограниччя в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення є значущими в контексті національної безпеки України. Сформовані національна ідентичність, патріотизм, усвідомлення себе українцями, любов до України, української мови, культури, історії визначають сутність пограниччя як частини України. Сфера освіти, відповідальна за формування свідомості та національної ідентичності кожного громадянина України та українського суспільства в цілому, спроможна виконувати завдання щодо організації освітнього процесу, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей і молоді на пограниччі з урахуванням особливостей цих регіонів – культурних, мовленнєвих, соціально-економічних.

Освіта є найбільш масовим інститутом суспільства, який охоплює всі верстви населення від дошкільного до дорослого віку, має найефективніший вплив на формування особистості кожної людини, зокрема дітей і молоді, які, проживаючи на пограничній території, відчувають ідеологічний, соціально-культурний та освітній вплив обох країн, що межують. Саме тому ідентичність у дітей та молоді на таких територіях формується як багатовимірною. За таких умов значної актуальності набуває питання патріотичного виховання дітей і молоді в умовах пограниччя, виховання україноорієнтованої молоді людини, формування її усвідомлення себе як громадянина України. Виконання виховних завдань в умовах пограниччя, зокрема національно-патріотичного та воєнно-патріотичного виховання, формування національної ідентичності має вагоме значення для відновлення деокупованих територій.

Отже, розроблення освітньо-виховної стратегії для таких територій на кордоні з іншими державами в умовах воєнного стану має виняткове значення для повоєнного відновлення України. Виконання окреслених вище завдань вимагає вивчення освітніх і виховних проблем пограниччя України, адже на сьогодні такі дослідження є поодинокими.

Багато зарубіжних авторів присвятили свої дослідження проблематиці пограниччя. Проаналізуємо найбільш відомі праці, об'єктом вивчення яких є саме педагогічні проблеми пограниччя. Серед них Джоєп Лірсен (Joep Leerssen) – нідерландський літературознавець, який досліджує літературні проблеми пограниччя та вплив літератури на формування національної ідентичності, зокрема щодо регіонів і мов; Річард Бауман (Richard Bauman) – американський антрополог, який вивчав взаємодію та культурний обмін між різними етнічними й культурними групами на пограниччі; Томас Вілкінсон (Thomas S. Wilkinson) – англійський дослідник, який вивчає питання пограниччя, міграції та міжкультурного діалогу в контексті освіти та соціокультурних відносин; Маріо Саранджані (Mario Sarzanini) – італійський педагог, який спеціалізується на вивченні міжкультурних і міжнаціональних аспектів освіти, включаючи пограниччя між різними культурами та мовами; Еммануель Аделі (Emmanuel Adely) – французький письменник і педагог, автор книг, присвячених освіті та культурному обміну на пограниччі між Францією і Швейцарією; Єжи Нікіторович – польський учений і педагог, який досліджує освітні проблеми пограниччя, людину на пограниччі, особливості формування її національної ідентичності.

В Україні на сьогодні проблема пограниччя вивчається у контексті парадигми простору (О. Кривицька, 2016), особливостей окремих територій пограниччя (Л. Вахніна, 2014). Дискурс пограниччя знаходимо в соціокультурних дослідженнях (Л. Бутенко, 2017; Я. Верменич, 2021; Г. Красовська, 2020). Розглядається проблема пограниччя в зарубіжній етнології (Г. Щербій, 2008).

Я. Верменич (2021) зазначає: «Відродно відзначити, що наука про кордони й пограниччя доволі швидко пройшла період становлення і зараз переживає справжній бум міждисциплінарних досліджень. Ще чверть століття тому вона існувала лише як прикладний напрям політичної географії, тепер це сфера фундаментальних інтересів соціологів і істориків, філософів і економістів, правників, міжнародників та культурологів. ... Сучасне осмислення проблеми кордонів і пограниччя відбувається в рамках лімології (від лат. *limes* — кордон, лінія прикордонних укріплень) — нової субдисципліни, що концептуалізувалася на базі політичної географії, а нині розвивається на стику географії, історії, політології, соціології, права, культурології, етнопсихології, аксіології. ... Лімологія поставила проблему окремо взятого кордону в найширший контекст — з охопленням усієї системи світових кордонів на різних просторових рівнях — від глобального до локального» (с. 55–70).

Як зазначалося, педагогічні аспекти дослідження пограниччя – поодинокі (Алексеева та інші, 2022; Бутенко, 2017).

Водночас наукові розвідки щодо проблем освіти й виховання дітей і молоді на пограниччі, особливо під час воєнного стану та повоєнного відновлення України, набувають вагомого значення для усвідомлення різних аспектів життєдіяльності пограниччя, впливу його соціальних, культурних, мовленнєвих та етнічних особливостей на формування особистості молодої людини, її національної ідентичності, національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання.

Отже, дослідження освітніх і виховних проблем пограниччя в контексті порівняльного аналізу діалогу культур, історії країн, що межують, є актуальним напрямом порівняльних педагогічних досліджень. Результати такого наукового пошуку дозволять розробити рекомендації для пограничних територій України щодо організації

освітнього й виховного процесу, спрямованого на формування свідомого громадянина України, її патріота й захисника.

Мета статті – проаналізувати основні концептуальні положення педагогіки пограниччя в науково-освітньому дискурсі Республіки Польща задля врахування їх у розгортанні досліджень освітніх і виховних проблем пограниччя України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У Республіці Польща упродовж останніх років розвивається педагогіка пограниччя як складова міжкультурної педагогіки. Передумовою розвитку педагогіки пограниччя в Республіці Польща стало розширення досліджень з проблем полікультурної і міжкультурної освіти, значна увага до культурологічних проблем навчання і виховання. Порівняння педагогічних досліджень, присвячених розгляду культурологічних проблем освіти, що здійснювали українські та польські вчені, доводить, що в Польщі науковці розмежують зміст понять полікультурної та міжкультурної освіти. Полікультурність в освіті розглядається як принцип діяльності держави стосовно національних меншин. Міжкультурна освіта спрямована на виховання поваги й толерантності до представників інших культур і релігій, але з акцентом на *формування власної національної ідентичності в молодій людині*. Значна увага в працях польських учених приділяється реалізації принципу полікультурності та міжкультурній освіті на пограниччі, формуванню в молодій людині національної ідентичності, знань рідної культури й історії, зокрема пограничних територій. Варто підкреслити, що реалізації принципу полікультурності в освіті в Республіці Польща сприяє не тільки чітке розмежування понять полікультурної та міжкультурної освіти, а й визначення на законодавчому рівні національних меншин і етнічних груп (Сисоєва, 2014, с. 71–78).

Засновником наукової школи з проблем міжкультурної освіти в Республіці Польща є професор Тадеуш Левовицький (Tadeusz Lewowicki). У своїх працях Т. Lewowicki розглянув широкий спектр проблем полікультурної освіти. Він уважав, що полікультурна освіта в наш час перебуває в кризовому становищі (*Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*, 2012, S. 25). Саме тому перспективні позитивні суспільні зміни та інтеграція пов'язуються не з полікультурною освітою, а освітою міжкультурною. Міжкультурна освіта, на думку Т. Lewowicki, спрямована на утвердження сучасного розуміння ідентичності. Традиційно ідентичність пов'язують, насамперед, із національною та релігійною ідентичністю (*Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*, 2012, S. 37). Разом з тим все більшого значення набуває тенденція поєднання різних вимірів ідентичності – сімейного, місцевого, регіонального, національного або етнічного, державного та громадянського, релігійного, світоглядного, європейського. Т. Lewowicki розглядав питання наближення освітніх реформ до національних та етнічних меншин як перспективи міжкультурної освіти, а також політичний та ідеологічний контекст міжкультурної освіти, суспільний досвід та освітні практики її впровадження. Важливими є праці вченого щодо полікультурної освіти, напрямів дослідження польських та українських учених з проблем полікультурної освіти, тих шансів і перспектив, які створює полікультурна освіта для розвитку кожної країни і об'єднаної Європи в цілому (*Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної світи*, 2011, с. 109).

Важливими для дослідження освіти і виховання на пограниччі Республіки Польща є праці вчених наукової школи Т. Lewowicki: Барбара Грабовської (Barbara Grabowska) (2013), Еви Огородської-Мазур (Ewa Ogrodzka-Mazur) (2018), Ганни Шафранської (Anna Szafrńska) (2016) тощо.

Зазначимо, що введення до польської науки категорії міжкультурності дозволило розглянути культуру в трьох нових перспективах:

а) в суб'єктивній перспективі – як зустріч людини з іншою людиною, яка належить до іншої культури. У процесі такої діалогічної взаємодії учасники передають один одному власні цінності і норми;

б) в інтерактивній перспективі – міжкультурна ситуація передбачає принаймні двох учасників взаємодії. У зв'язку з цим відношення до іншого/чужака вимагає звернення до власного «Я»;

в) у ситуативній перспективі – потрібно враховувати, що кожна зі сторін, що бере участь у взаємодії, виростає з іншої історичної, політичної та економічної ситуації (Lewowicki, Szlosek, 2009, S. 9–10).

Також необхідно підкреслити, що приділяючи значну увагу розвитку міжкультурної освіти, польські дослідники підкреслюють необхідність *збереження та розвитку національної самосвідомості*, оскільки участь у полікультурному світі вимагає *сильного та свідомого почуття ідентичності*. Суттю міжкультурності є взаємодія між двома ідентичностями (Lewowicki, Szlosek, 2009, S. 9–10).

Найбільш потужною в дослідженні пограниччя є наукова школа Єжи Нікіторовича (Jerzy Nikitorowicz). Польські дослідники зазначають, що пограниччя – це певний простір, але також стан свідомості. У польській педагогічній науці пограниччя розглядається передусім як досвід перебування з Іншими, щоденна практика навчання гуманізму й формування власної ідентичності, патріотизму, як пограниччя культур і цінностей, синергетичного ефекту діалогу різниць (Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji, 2019). Таким чином вибудоване розуміння пограниччя, як вважають польські учені, є великим шансом для педагогіки ХХІ ст.

У педагогічному контексті, як наголошується в працях польських учених, базовим поняттям педагогіки пограниччя є людина, яка живе на пограниччі, її статус, особистісні риси та спосіб соціального функціонування. *Вивчення людини пограниччя* має не тільки пізнавальний і діагностичний вимір, а й освітній. Розуміння людини, яка живе на пограниччі, її інтересів і потреб, її багатовимірної ідентичності дає можливість створити оптимальні освітні умови, спрямовані на підтримку індивідуального розвитку молоді особистості, формування найбільш необхідних суспільних кореляцій із урахуванням і використанням специфічних можливостей, які існують у різноманітному етнічному й культурному просторі, що охоплює території власної країни й тієї, яка знаходиться за межами кордону.

Як зазначає Іоланта Мілюска (Jolanta Miluska), наближення до вирішення питання, чи існує «людина пограниччя» як особа, що наділена такими рисами, які є відмінними від рис у групах людей із центральних регіонів країни, наближає нас до вирішення питання, чим за своєю сутністю є пограниччя, якщо ми хочемо вивчати його вплив на риси й ціле життя людей, які там проживають, доводячи їхню відмінність від людей інших регіонів (Jolanta Miluska, 2019, S. 349).

Єжи Нікіторович (Jerzy Nikitorowicz), аналізуючи праці Домініка Боухета (Dominique Bouchet), виокремлює важливі риси людини пограниччя, а саме (2017, S. 162):

- ніхто не є типовим членом групи;
- жодна культура не існує у замкненій та єдиній формі;
- ніхто не є членом ізольованої групи, а свою ідентичність окреслює відносно до членів різних груп;
- кожна культура становить форму трансмісії власних цінностей і взірців, які можуть підлягати трансформаціям, у зв'язку з чим має процесуальний характер;
- ніхто не має ідентичності у готовій і незмінній формі.

У цьому контексті цікавою є праця Дороти Місеюк (Dorota Misiejuk) та Іоланти Мушинської (Iolanta Muszyńska) «Культурні традиції в сім'ях пограниччя. Трансмісія спадку національної культури», у якій подано результати довготривалого експерименту щодо культурної ідентичності в ситуації історичного пограниччя, де упродовж віків співіснували різні культурні угруповання. На основі аналізу та інтерпретації інтерв'ювання щодо типу трансмісії культурного спадку, проведеного в сім'ях, охарактеризовано культурну ідентичність у структурі національної ідентичності поколінь національної меншини на пограниччі. Дослідження культурної ідентичності, яке проводилося з покоління в покоління, дозволило виокремити три моделі соціалізації, характерні для досліджуваної групи сімей. Проведене дослідження дозволяє визначати різні технології виховання дітей і молоді на пограниччі залежно від усталеної моделі сімейного виховання (Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych, 2012, S. 295).

Підкреслимо, що міжкультурна освіта розглядається в Республіці Польща як один із способів *розвитку Я-ідентичності* в суспільстві (Іоланта Суходольська – Iolanta Suchodolska).

У польському педагогічному просторі, зокрема для пограниччя, широко вживають термін «полікультурна школа». Особливості діяльності полікультурної школи в умовах пограниччя розглядаються у праці Г. Пехачек-Огерман (G. Piechaczek-Ogierman) «Szkoła w środowisku wielokulturowym i jej rola w kształtowaniu tożsamości uczniów = «Школа у полікультурному середовищі та її роль у формуванні ідентичності учнів», у якій підкреслено, що серед завдань, які виконуються школою в полікультурному середовищі, особливого значення набувають ті, що пов'язані з *формуванням ідентичності* учнів, яка розглядається в багатьох аспектах (сімейна, регіональна, національна, європейська) (2015). У цьому контексті цікавим є експериментальне дослідження, проведене Леандрою Корчак (Leandra Korczak), щодо реалізації міжкультурної освіти у початковій школі № 52 м. Варшави, спрямованого на інтеграцію в'єтнамської та польської спільнот (Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych, 2012, S. 185). На уроках і заняттях учні знайомилися з польськими та в'єтнамськими традиціями й обрядами, вчилися проявляти толерантність та повагу до Іншого, усвідомлювати власну цінність і національну ідентичність. Заняття були спрямовані на розширення знань щодо польської та в'єтнамської культури та історії. Також цікавою є праця Ганни Млинарчук-Соколовської (Anna Młynarczuk – Sokołowska) «Казки в міжкультурній освіті дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку: методичні аспекти формування вразливості на відмінність» (Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych, 2012, S. 213), яка містить методики, організаційні форми і методи міжкультурного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами казки.

Єжи Нікіторович (Jerzy Nikitorowicz) визначає провідні завдання щодо формування міжкультурної компетентності у молоді пограниччя Республіки Польща в процесі неперервного діалогу культур пограниччя. До таких завдань дослідник відносить (Nikitorowicz, 2017, S. 162–163):

- забезпечення динаміки і креативності народів і громади пограниччя у відкритому процесі обміну культурними цінностями, спираючись на чинник солідарності;
- утримання зв'язків з територіями історично польськими, людьми, а також культурою Республіки Польща в дусі поваги і доброзичливості до народів, які там проживають, розуміючи під повагою передусім відповідальність за спільний спадок пограниччя культур;

- географічне розташування, ситуація геополітична і цивілізаційна регіону пограниччя вимагає розроблення проєктів розвитку цих регіонів, спрямованих виключно на молодь пограниччя, а також пропозиції для розвитку сусіднім регіонам інших країн, створювати умови для віри в шанси свого розвитку, щоб не повинні були відчувати сором за запізнення такого розвитку;
- необхідно формувати чітку європейську перспективу тим народам, які до певного часу були під радянською гегемонією, заохочуючи до навчання в сусіда з ЄС, використання безпосереднього сусідства, полікультурних знань, регіональної співпраці;
- присутність Республіки Польща в Раді Європи і Європейському Союзі апіорі повинна сприяти розвитку суспільних комунікацій, особливо по відношенню до східних сусідів, з якими Польщу об'єднує спільна історія багатьох народів.

Напрацювання польських учених з міжкультурної і полікультурної освіти, освіти і виховання дітей та молоді на пограниччі, організації діяльності полікультурної школи були повною мірою використані для адаптації українських дітей, які у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну змушені були виїхати в інші країни Європи, зокрема в Польщу. Окрім того, польські вчені дослідили й сучасні проблеми, які виникають в українських дітей при навчанні в польській школі на пограниччі та всередині країни. Кожна польська школа, приймаючи наших учнів, стала інклюзивним маленьким пограниччям (Сисоєва, 2023, с. 19–20). Дослідження «Разом у класі. Діти з України у польських школах», здійснене польськими ученими, дозволило виявити потенціал і виклики в розбудові полікультурної школи, які, на нашу думку, можна враховувати в діяльності закладів загальної середньої освіти українського пограниччя. Заслуговує на увагу висновок, що полікультурна школа – це «інша освітня система», яка, незважаючи на певну схожість, все ж відрізняється від звичайної школи. І це саме по собі є викликом (Разом у класі. Діти з України у польських школах: Потенціали та виклики у розбудові полікультурної школи в контексті війни. Думка вчителів, 2023). Вважаємо за необхідне ще раз підкреслити, що для польських дослідників проблеми полікультурної школи не є принципово новими, оскільки дослідженням міжкультурної освіти, впровадженню принципу полікультурності в освіті завжди надавалося вагоме значення в польській педагогічній науці й практиці. Можливо, саме це вплинуло на досить успішну адаптацію українських дітей у польських школах.

ВИСНОВКИ

Українські дослідники вивчають соціокультурні, історичні, політичні, а також окремі педагогічні аспекти життєдіяльності пограниччя та дотичні до них проблеми. Праці таких учених допомагають усвідомити специфіку пограниччя в освітньому та виховному дискурсі, здійснюють важливий внесок у розвиток міжкультурної освіти українського пограниччя. Разом з тим питання освіти та виховання дітей і молоді на пограниччі України висвітлені недостатньо.

В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання освіти та виховання на пограниччі набувають особливої актуальності й потребують розширення тематики їх досліджень, оскільки освіта здатна розв'язувати такі проблеми: національно-патріотичне виховання дітей і молоді, формування національної ідентичності; формування історичної свідомості; мовленнєві проблеми; збереження й примноження культурної спадщини; формування розуміння мирних і конструктивних міжнаціональних відносин у пограничних регіонах.

Вивчення багаторічного досвіду Республіки Польща щодо розвитку педагогіки пограниччя, розв'язання ключових освітніх проблем дітей та молоді у цих регіонах, без

сумніву, буде сприяти утвердженню української національної ідентичності громадян пограничних територій України.

Подальшими перспективними напрямками дослідження цієї важливої проблеми можуть бути: вивчення досвіду діяльності полікультурних шкіл в країнах ЄС, зокрема на пограниччі з іншими країнами; дослідження структури багатовимірної ідентичності молоді країн Європейського Союзу; розроблення технологій формування й утвердження української національної ідентичності в громадян пограничних територій України тощо.

Список використаної літератури

1. Алексєєва О. Р., Курліщук І. І. Феномен виховного простору соціокультурного пограниччя сходу України у формуванні громадянськості студентської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Вип. 1. С. 6–16. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-103-1-6-16>
2. Бутенко Л. Л. Особистість у соціокультурному пограниччі Сходу України в умовах інформаційної та військової агресії: педагогічні аспекти дослідження. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: збірник наукових праць / за заг. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. Старобільськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2017. С. 114–121. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2453/Bootenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.01.2024).
3. Вахніна Л. Пограниччя в контексті сучасних глобалізаційних процесів: питання ідентичності. *Одеські етнографічні читання: Етнокультурна порубіжжя: локально-територіальні особливості: зб. наук. праць*. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2014. С. 34–43.
4. Верменич Я. В. Кордони та пограниччя в дискурсивному просторі соціогуманітаристики: теоретичні проєкції. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 7. С. 55–70. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2021.07.055>
5. Красовська Г., Сухомлинов О., Сигеда П. Соціолінгвістичний компендіум. Київ: Талком, 2020. 335 с.
6. Кривицька О. Дослідження пограниччя у контексті парадигми простору. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. Вип. 2. С. 77–90.
7. Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної світи: збірник наукових праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. Хмельницький: ПП Заколотний М. І., 2011. 433 с.
8. Разом у класі. Діти з України у польських школах: Потенціали та виклики у розбудові полікультурної школи в контексті війни. Думка вчителів: Звіт про дослідження / Фонд «Школа з класом» (Польща) / Національна академія педагогічних наук України (Київ). Київ: Педагогічна думка, 2023. 60 с.
9. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 400 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/rafalskyj-o-o-konsolidatsiia-ukrainskoho-suspilstva-etnopolitychnyj-vymir/> (дата звернення: 15.01.2024).
10. Сисоєва С. Дослідження культурологічних проблем освіти українськими та польськими вченими. *Рідна школа*. 2014. № 7. С. 71–78.
11. Сисоєва С. О. Освіта на пограниччі. Полікультурна школа. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2023 рік*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2023. С. 19–20. URL: <https://undip.org.ua/library/anotovani-rezultaty-naukovo-doslidnoyi-roboty-instytutu-pedahohiky-za-2023-rik/> (дата звернення: 19.01.2024).
12. Сисоєва С. О. Педагогіка пограниччя: актуальність досліджень для України. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта 2022: виклики і перспективи в умовах турбулентності світу: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2022 р.) / за заг. ред. О. І. Локшиної*; Інститут педагогіки НАПН України. Київ; Біла Церква: Авторитет, 2020. С. 54–56. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-97763-9-6-2020>
13. Щербій Г. Проблема пограниччя в зарубіжній етнології. *Матеріали до української етнології. Збірник наукових праць*. 2008. Вип. 7 (10). С. 26–30.

14. Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji / pod redakcją M. Sobeckiego, D. Misiejuk, J. Muszynskiej, T. Bajkowskiego. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019. 748 s.
15. Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych / Red. W. Kremien, T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, S. Sysojewa. Warszawa: Sowa-Druk, 2012. 392 s.
16. Grabowska B. Poczucie tożsamości młodzieży uczącej się w szkołach z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie i w Republice Czeskiej – studium porównawcze. Cieszyn – Toruń: Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2013.
17. Lewowicki T., Szłosek F. (Red.). Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości. Warszawa – Radom: ITE, 2009. 431 s.
18. Miluska J. Czy istnieje «człowiek pogranicza»? *Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji* / pod redakcją M. Sobeckiego, D. Misiejuk, J. Muszynskiej, T. Bajkowskiego. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019.
19. Nikitorowicz J. Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości. Kraków: Impuls, 2017. 413 s.
20. Ogrodzka-Mazur, E. (2018). Intercultural Education in Poland: Experiences, Problems and Prospects. In O. Bernad-Cavero, N. Llevot-Calvet (Eds.), *New Pedagogical Challenges in the 21st Century* (pp. 57–71). London: IntechOpen. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.71010>
21. Piechaczek-Ogierman G. Szkoła w środowisku wielokulturowym i jej rola w kształtowaniu tożsamości uczniów. *Освітлогія*. 2015. № 4. С. 110–115. DOI: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2015.4.110115>
22. Szafrńska-Gajdzica, A. (2016). Uwarunkowania uprawiania polityki oświatowej W środowiskach zróżnicowanych kulturowo. *ОСВІТОЛОГІЯ*, (5), 63–69. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2016.5.6369>
23. Wielokulturowość i edukacja / Redakcja T. Lewowicki, W. Ogniewjuk, E. Ogrodzka-Mazur, S. Sysojewa. Warszawa – Cieszyn – Kijow: Sowa-Druk, 2012. 379 s.

References

- Aleksieieva, O. R., Kurlishchuk, I. I. (2022). Fenomen vihovnogo prostoru sociokulturnogo pogranichchya shodu Ukrayini u formuvanni gromadyanskosti studentskoyi molodi [The phenomenon of educational space of the social and cultural frontier of the east Ukraine in the context of student youth citizenship formation]. *Spirituality of a personality: methodology, theory and practice*, 1, 6–16. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-103-1-6-16>
- Butenko, L. L. (2017). Osobistist u sociokulturnomu pogranichchi Shodu Ukrayini v umovah informacijnoyi ta vijskovoyi agresiyi: pedagogichni aspekti doslidzhennya [Personality in the socio-cultural borderland of Eastern Ukraine in the conditions of informational and military aggression: pedagogical aspects of the study]. In V. S. Kurilo, S. V. Savchenko, O. L. Karaman, *Gibridna vijna na Shodi Ukrayini v mizhdisciplinarnomu vimiri: vitoki, realiyi, perspektivi reintegraciyi: zbirnik naukovih prac* (pp. 114–121). LNU imeni Tarasa Shevchenka. <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2453/Bootenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Vakhnina, L. (2014). Pogranichchya v konteksti suchasnih globalizacijnih procesiv: pitannya identichnosti [Borderlands in the context of modern globalization processes: the question of identity]. In *Odesa ethnographic readings: Ethnocultural frontier: local and territorial features: coll. of science works* (pp. 34–43).
- Vermenych, Ya. V. (2021). Kordoni ta pogranichchya v diskursivnomu prostori sociogumanitaristiki: teoretichni proyekciyi [Borders and Borderlands in the Discourse Space of Socio-Humanitarian Studies: Theoretical Projections]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 55–70. <https://doi.org/10.15407/vsn2021.07.055>
- Krasovska, H., Suhomlinov, O., Sigeda, P. (2020). *Sociolingvistichnij kompendium [Sociolinguistic compendium]*. Talkom.
- Krivitska, O. (2016). Doslidzhennya pogranichchya u konteksti paradigmi prostoru [The study of the frontier in the context of the paradigm of space]. *Scientific notes of the Kurus Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 2, 77–90.
- Kremien, W., Lewowicki, T., Sysojewa, S. (Ed.) (2011). *Kulturno-istorichna spadshina Polshi ta Ukrayini yak chinnik rozvitku polikulturnoyi sviti: zbirnik naukovih prac [The cultural and historical heritage of Poland and Ukraine as a factor in the development of a multicultural world: a collection of scientific papers]*. PP Zakolodny M. I.

- Razom u klasi. Diti z Ukrayini u polskih shkolah: Potenciali ta vikliki u rozbudovi polikulturnoyi shkoli v konteksti vijni. Dumka vchiteliv: Zvit pro doslidzhennya / Fond «Shkola z klasom» (Polsha) / Nacionalna akademiya pedagogichnih nauk Ukrayini [Together in class. Children from Ukraine in Polish schools: Potentials and challenges in building a multicultural school in the context of war. Teachers' opinion: Research report / «School with Class» Foundation (Poland) / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (2023). Pedagogichna dumka.*
- Rafalskiy, O. O. (2018). *Konsolidaciya ukrayinskogo suspilstva: etnopolitichnij vimir [Consolidation of Ukrainian society: ethnopolitical dimension]*. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://ipiend.gov.ua/publication/rafalskiy-o-o-konsolidatsiia-ukrainskoho-suspilstva-etnopolitychnyj-vymir/>
- Sysoieva, S. (2014). Doslidzhennya kulturologichnih problem osviti ukrayinskimi ta polskimi vchenimi [Study of cultural problems of education by Ukrainian and Polish scientists]. *Ridna shkola*, 7, 71–78.
- Sysoieva, S. (2023). Osvita na pogranychchi. Polikulturna shkola [Education on the border. Polycultural school]. *Annotated results of research work of the Institute of Pedagogy for 2023* (pp. 19–20). Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Pedagogichna dumka. <https://undip.org.ua/library/anotovani-rezultaty-naukovo-doslidnovi-roboty-institutu-pedahohiky-za-2023-rik/>
- Sysoieva, S. (2020). Pedagogika pogranychcha: aktualnist doslidzen dlya Ukrayini [Border pedagogy: the relevance of research for Ukraine]. In O. I. Lokshina (Ed.), *Pedagogical comparative studies and international education 2022: challenges and prospects in the conditions of world turbulence: materials of the VI International. science and practice conf. (Kyiv, November 4, 2022)* (pp. 54–56). Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Authority. <https://doi.org/10.32405/978-966-97763-9-6-2020>
- Shcherbii, H. (2008). Problema pogranychcha v zarubizhnij etnologiyi [The problem of the borderland in foreign ethnology]. *Materiali do ukrayinskoyi etnologiyi. Zbirnik naukovih prats*, 7 (10), 26–30.
- Sobecki, M., Misiejuk, D., Muszyńska, J. i Bajkowski T. (Red.) (2019). *Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kremien, W., Lewowicki, T., Nikitorowicz, J., Sysojewa, S. (Red.) (2012). *Edukacja w społeczeństwach wielokulturowych*. Sowa-Druk.
- Grabowska, B. (2013). *Poczucie tożsamości młodzieży uczącej się w szkołach z polskim językiem nauczania na Białorusi, Ukrainie iw Republice Czeskiej – studium porównawcze*. Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Lewowicki, T., Szlosek, F. (Red.) (2009). *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości* (s. 9–10). Radom.
- Miluska, J. (2019). Czy istnieje «człowiek pogranicza»? In M. Sobeckiego, D. Misiejuk, J. Muszynskiej, T. Bajkowskiego (Red.), *Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Nikitorowicz, J. (2017). *Etnopedagogika w kontekście wielokulturowości i ustawicznie kształtującej się tożsamości*. Impuls.
- Ogrodzka-Mazur, E. (2018). Intercultural Education in Poland: Experiences, Problems and Prospects. In O. Bernad-Cavero, N. Llevot-Calvet (Eds.), *New Pedagogical Challenges in the 21st Century* (pp. 57–71). IntechOpen. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.71010>
- Piechaczek-Ogierman, G. (2015). Szkoła w środowisku wielokulturowym i jej rola w kształtowaniu tożsamości uczniów. *Osvitohiia*, 4, 110–115. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2015.4.110115>
- Szafrańska-Gajdzica, A. (2016). Uwarunkowania uprawiania polityki oświatowej w środowiskach zróżnicowanych kulturowo. *Osvitohiia*, 5, 63–69. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2016.5.6369>
- Lewowicki, T., Ogniewjuk, W., Ogrodzka-Mazur, E., Sysojewa, S. (Red.) (2012). *Wielokulturowość i edukacja*. Sowa – Druk.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2024
Прийнято до друку 21.03.2024

PEDAGOGY OF BORDERLANDS IN THE SCIENTIFIC-EDUCATIONAL DISCOURSE OF THE REPUBLIC OF POLAND

Svitlana Sysoieva

<https://orcid.org/0000-0003-2499-732X>

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Full member (Academician)

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Academician-Secretary Department

of general pedagogy and philosophy of education
of the NAES of Ukraine,
52-A Sichovykh Striltsiv Str., 04053 Kyiv, Ukraine,
s.syoieva@kubg.edu.ua

The article explores the key provisions of the longstanding experience of the Republic of Poland regarding the development of pedagogy of borderlands, addressing educational issues of children and youth in these regions, and affirming the national identity of citizens in border areas. It is shown that in the Republic of Poland, in recent years, the pedagogy of borderlands has been developing as a component of intercultural pedagogy. The precondition for the development of pedagogy of borderlands in the Republic of Poland has been the expansion of research on issues of multicultural and intercultural education, significant attention to culturological issues of teaching and upbringing. A comparison of pedagogical research dedicated to the examination of culturological issues in education, conducted by Ukrainian and Polish scholars, demonstrates that in Poland, researchers distinguish between the content of concepts of multicultural and intercultural education. It is emphasized that while paying significant attention to the development of intercultural education, Polish researchers underline the necessity of preserving and developing national self-awareness, as participation in the multicultural world requires a strong and conscious sense of one's own identity. Borderlands are considered by Polish scholars not only as a certain space but also as a state of consciousness. In the pedagogical context, the basic concept of pedagogy of borderlands is the person living on the borderlands, their status, personal traits, and mode of social functioning. Studying individuals living on the borderlands has not only cognitive and diagnostic dimensions but also educational ones. Understanding the person living on the borderlands, their interests and needs, their multidimensional identity, enables the creation of optimal educational conditions aimed at supporting the individual development of young personalities, forming the most necessary social correlations, taking into account and utilizing the specific opportunities that exist in the diverse ethnic and cultural space encompassing territories within one's own country and beyond the border.

Keywords: borderlands, multicultural and intercultural education, national identity, national consciousness, person of borderlands.